

ΓΑΔΑΤΗC. OBSERVAȚII ASUPRA UNUI ANTROPONIM DE PE UN *GRAFFITO* DE LA ROMULA

DE

MIHAIL VASILESCU

Cuvinte-cheie: *antroponim, Romula, Iran, Gadates*

Keywords: *anthroponym, Gadatas, Romula, Iran*

Cercetările arheologice din așezarea romană de la Romula din anul 1969 au scos al iveală un fragment de vas roman, păstrat astăzi în muzeul din Caracal, pe care era incizatat, cu caractere grecești, cuvântul ΓΑΔΑΤΗC. Această inscripție a fost amintită pentru prima oară de Dumitru Tudor la cel de al IX-lea Congres internațional de arheologie clasică de la Damasc din 11–20 octombrie 1969 și publicată doi ani mai târziu într-un volum dedicat acestui congres¹. Acest studiu a apărut într-o formă aproape identică în același an și în revista *Apulum*, iar inscripția cu comentariul aferent a fost adăugată la cea de a IV-a ediție a *Olteniei romane*². Tot D. Tudor este cel care face prima interpretare acestei inscripții. El crede, pe bună dreptate, că Gadates este un antroponim. În ceea ce privește interpretarea etnică a acestuia, învățatul român îl alătură seriei de antroponime syriene derivate de la numele divinității *Gad* și conchide că «le possesseur du vase devait être quelque membre, hellénisé, de la communauté civile syrienne de Romula»³.

Interpretarea pe care D. Tudor a dat-o acestui antroponim a fost acceptată de toți cei care, până de curând⁴, au inserat acest *graffito* în diverse *corpora* de inscripții din Dacia⁵, considerându-l ca pe o dovadă suplimentară a prezenței syrienilor în Dacia romană, militari sau civili, atestați de altfel prin mai multe inscripții⁶. Silviu Sanie discută mai detaliat semnificația acestui antroponim. El consideră că ΓΑΔΑΤΗC de la Romula este

---

¹ D. Tudor, *Les Syriens en Dacie Inférieure*, în *Annales archéologiques arabes syriennes*, XXI, tomes 1&2, 1971 (IXème Congrès International d'archéologie classique, Damas, 11–20 octobre 1969), p. 71–76 și planșa XII, 4.

² D. Tudor, *Sirienii în Dacia Inferioară*, în *Apulum*, 9, 1971, p. 659–664; Idem, *Oltenia romană*⁴, București, 1978, p. 145. Deși D. Tudor nu specifică dacă inscripția a fost incizată înainte sau după ardere, I. Berciu și C. C. Petolescu, *Les cultes orientales dans la Dacie méridionale* (Études préliminaires aux religions orientales dans l'Empire romain, 54), Leiden, 1976, p. 24, raportându-se la el, spun totuși că Gadates a fost scris „en pâte cuite”.

³ D. Tudor, *supra*, n. 1, p. 73.

⁴ Excepții sunt W. Dressler, *Eine Weitere altpersische Allegro-Form *Ga-dāta*, în *Die Sprache*, 20, 1974, p. 125 sq.; R. Schmitt, *Bemerkungen zu dem sog. Gadatas-Brief*, în *Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik*, 112, 1996, p. 96; R. Lane Fox, *The Letter to Gadatas*, în G. Malouchou & A. Matthaiou (eds.), *Khiakon symposion eis mnemen W. G. Forrest*, Athens, 2006, p. 159; Chr. Tuplin, *The Gadatas letter*, în L. Mitchell and L. Rubinstein (eds.), *Greek history and epigraphy. Essays in honour of P.J. Rhodes*, Swansea, 2009, p. 155–184.

⁵ L. Ruscu, *Corpus Inscriptionum Graecarum Daciae* (Hungarian Polis Studies, 10), Debrecen, 2003, p. 57 sq., nr. 88, și p. 114; C. C. Petolescu (deși inscripția este cu caractere grecești), *Inscripțiile latine din Dacia* (în continuare, *ILD*), București, 2005, 141. Inscripția este absentă în *Inscripțiile Daciei romane* (în continuare, *IDR*) II, *Oltenia și Muntenia*, volum îngrijit de Gr. Florescu și C. C. Petolescu, București, 1977.

⁶ D. Tudor, *supra*, n. 1–2; I. Berciu, C. C. Petolescu, *supra*, n. 2, p. 24; I. I. Russu, *IDR* III, 1, București, 1977, p. 196; C. C. Petolescu, *Cronica epigrafică a României* (I, 1975–1980) în *Studii și cercetări de istorie veche și arheologie* (în continuare, *SCIVA*), 32, 4, 1981, 51; Idem, (II, 1981–1982), în *SCIVA*, 34, 3, 1983, 113; *ILD*, p. 90 sq.; L. Ruscu, *supra*, n. 5, p. 54 și 114.

desigur un nume syrian, format prin alăturarea a două teonime semitice: Gadd (= Τύχη – Fortuna) și 'Atte, numele abreviat al zeiței Atargatis, antroponimul ΓΑΔΑΤΗC putând fi eventual tradus prin “‘Atte este Fortuna”⁷.

Originea semitică, syriană, a antroponimului Gadates este susținută și de Dieter Metzler, dar susținerea sa este un exemplu de argumentație în cerc, un ὕστερον πρότερον, deoarece ea se bazează, de fapt, pe cele invocate de D. Tudor, acceptate fără simț critic, pentru a conchide că, din Syria, un alt Gadatas și într-o altă perioadă a transferat de dincolo de Euphrat pomi fructiferi în Magnesia de pe Meandru, faptă pentru care a fost lăudat de regele Darius I⁸.

În Dacia mai există un singur antroponim, dintre multele antroponime syriene⁹, care, în interpretarea curentă, ar putea fi alăturat lui Gadates. Este vorba despre Gaddes, fiul lui Aninas, un *veteranus* care activase în *numerus Palmyrenorum Tibiscensium*¹⁰, al cărui nume, răspândit la Palmyra, este unul de tip teoforic semitico-aramaic¹¹. Unitatea militară din care făcuse parte, precum și numele semitic al tatălui său, Aninas, garantează caracterul syro-palmyrenian al numelui și, poate, originea palmyreniană a personajului. Numele său este format, după S. Sanie, tot prin fuziunea dintre Gadd și 'Atte¹², și ar fi, deci, o variantă a lui Gadates.

Numele de Gaddes ne îndreaptă spre Palmyra din deșertul Siriei, unde inscripțiile aramaice din epoca romană au evidențiat un număr de antroponime formate cu teonimul Gad: GD' / *Gada*, GDYBWL / *Gaddībōl*, GDRSW / *Gaddarsu* (gen.), NBWGDY / *Nabugaddi*, etc. Tot acolo era și tribul BNY GDYBWUL / *bēne Gaddībōl*¹³, care înseamnă „Bol este norocul meu”¹⁴. În alte localități care au multe în comun prin limba vorbită, religie și antroponimie, anume Hatra, Harran și Edessa, aflate în nordul Mesopotamiei, și Dura-Europos, aflată în Siria, pe malul drept al Euphratului, inscripțiile au relevat alte nume formate cu Gad. La Hatra apare pe o inscripție un Gadday, fiul lui Abīgad fiul lui Gadday fiul lui Kabīru, unde Gadday este un hipocoristic cu semnificația de „Der-glücksgott”, „Zeul Norocos”, iar Abīgad cu aceea de „tatăl meu este Gadd”. Tot acolo apare pe o altă inscripție un Gadyahb, care are semnificația de „Gadd a dat”¹⁵. La Harran și Edessa, *Gadlat* este o divinitate al cărui nume este o combinație între Gad și Allat, zeița arabă adorată de oamenii deșertului din Siria și Mesopotamia, cu înțelesul probabil de „Allat este Gad”¹⁶. În aceeași ordine de idei, trebuie amintit că în templul palmyrian de la Dura-Europos sunt grafiti în greacă cu numele ΒαργάδοαC și Βαργάδ, formate tot cu Gadd¹⁷.

Este cert că în cetățile aramaice sau aramaizate, precum Palmyra, Dura-Europos, Edessa, Harran și Hatra, cuvântul *gad* a fost foarte folosit atât în zona teonimelor cât și în cea a antroponimelor. La Palmyra și la

⁷ S. Sanie, *Classica et orientalia*, în *SCIVA*, 27, 3, 1976, p. 402 sq. Vezi, și J. Tavernier, *Iranica in the Achaemenid period (ca. 550–330 B.C.)* (Orientalia Lovaniensia Analecta 158), Leuven-Paris, 2007, 4.2.618 (p. 185): „*Gadāta-: *Gada-āta, ata-extension of *Gada”.

⁸ D. Metzler, *Bemerkungen zum Brief des Darius an Gadatas*, Topoi. Orient-Occident, Suppl. 1 (Recherche récentes sur l'Empire achéménide), Lyon, 1977, p. 325.

⁹ Vezi S. Sanie, în *L'onomastique orientale de la Dacie romaine*, Dacia, XIV, 1970, p. 233–241.

¹⁰ *CIL*, III, 8000; *IDR*, III, 1, p. 195 sq., nr 166; N. Gostar, *Populația palmireniană din Tibiscum în lumina monumentelor epigrafice*, în *Arheologia Moldovei*, II–III, 1964, p.304.

¹¹ Pentru limba vorbită în Palmyra în secolele II–III, vezi K. Beyer, *The Aramaic language, its distribution and subdivision*, Göttingen, 1986, p. 27; E. Yildiz, *The Aramaic language and its classification*, în *Journal of Assyrian Academic Studies*, 14, 1, 2000, p. 36.

¹² S. Sanie, *supra*, n.7, p. 403: „Alte două nume din Dacia: Gaddes și Athenatan au în componența lor teonimele unite în însemnarea de pe fragmentul romulens”. Nu se vede totuși cum Athenatan ar putea proveni din juxtapunerea dintre 'Atte și Gad.

¹³ H. Wutnow, *Die semitischen Menschennamen in griechischen Inschriften und Papyri des Vorderen Orients* (Studien zur Epigraphyk und Papyruskunde, I 4), Leipzig, 1930, p. 38; J. T. Milik, *Recherches d'épigraphie proche-orientale I. Dédicaces faites par des dieux (Palmyre, Hatra, Tyr) et des thiasés sémitiques à l'époque romaine*, Paris, 1972, 17; M. Gawlikowski, *Les dieux de Palmyre*, în *Aufstieg und Niedergang der römischen Welt*, 2.18.4, Berlin – New York, 1990, p. 2608 sq.; J. F. Healey, *Aramaic inscriptions & documents of Roman period. Textbook of Syrian Semitic inscriptions*, vol. IV, Oxford, 2009, p. 148. Pentru viața religioasă de la Palmyra în epoca romană, vezi J. Teixidor, *The pantheon of Palmyra*, Leiden, 1979, mai ales p. 89–99, unde se vorbește despre zeul Gad; T. Kaizer, *The religious life of Palmyra. A study of the social pattern of worship in the Roman period*, Stuttgart, 2002.

¹⁴ J. K. Stark, *Personal names in Palmyrene inscriptions*, Oxford, 1971, 57, 81.

¹⁵ S. Abbadi, *Die Personenamen der Inschriften aus Hatra*, Hildesheim, Olms, 1983, p.12, 94 (Gadday); 2, 73 (Abigal); 12–13, 95 (Gadyahb); K. Beyer, *Die Aramaischen Inschriften aus Assur, Hatra und den übrigen Ostmesopotamien*, Göttingen, 1998, p. 53 și 127; J. F. Healey, *supra*, n. 13, p. 276 și 283.

¹⁶ H. J. W. Drijvers, *Cultes and beliefs at Edessa (EPRO, 82)*, Leiden, 1980, p. 44, 96 sq.

¹⁷ H. Wutnow, *supra*, n. 13, p. 38. Vezi și N. Gostar, *supra*, n. 10, p.304; S. Sanie, *supra*, n.9, p. 239. Pentru palmyrenii de la Dura-Europos, vezi L. Dirven, *The Palmyrenes of Dura-Europos: A study of religious interaction in Roman Syria*, Leiden-Boston-Köln, 1999.

Dura – Europos apare o zeiță cu numele de *gd tdmr*, adică *Gad a Tadmorului* (Palmyrei), iar la Dura-Europos apare un *Gad al lui Dura*¹⁸, altfel spus, divinitatea protectoare a celor două orașe. La Palmyra, o inscripție din anul 238/239 amintește de un *Gad al Orașului* și de un *Gad al Grădinilor*¹⁹. În sfârșit, tot la Palmyra, avem dovada că și ‘Atte a dat naștere, prin juxtapunere, unor antroponime, ajunse la noi prin grafie greacă, cum sunt ΑβδαάθηC, ΒαργάθηC²⁰.

Cuvântul *gad*, cu semnificația de „noroc” sau „noroc bun”²¹, face parte din vocabularul comun vest-semitic, fiind productiv deopotrivă în aria lingvistică canaanită (ebraică și feniciană, cu varianta sa punică) cât și în cea aramaică²². El a întruchipat divinitatea Norocul, eventual folosit ca epitet divin, sau a intrat ca un element al numelui personal. Cea mai veche atestare a lui *gad* ca nume divin este, se pare, într-o inscripție proto-canaanită de la Tell ed-Duweir din Transiordania din perioada pre-israelită (Epoca bronzului târziu)²³. În scrierile veterotestamentare, *Gad* este un antroponim, fiul lui Iacob și eponimul tribului cu același nume (*Gen*, 30:11), dar și o divinitate adorată în perioada postexilică împreună cu un alt zeu care simbolizează destinul, Meni (*Trito Isaiah*, 65:11). Ca element component în antroponimele compuse, *gad* apare în *Gaddi* (*Num*, 13:11; 1 *Macc*, 2:2), *Gaddi’el* (*Num*, 13: 10), ‘*Azgād* (*Ezra*, 2:12), sau în toponimul compus *Ba’al-gād* (*Jos*, 11:17 etc.). *Gad* a fost folosit, se pare, și fără vreo legătură cu divinitatea în *Migdal-gād* (*Jos.*, 15:37) care, foarte probabil, este un toponim care înseamnă „Turnul lui Gad”, „Turnul Norocului”²⁴.

În inscripțiile armaice din era creștină, *gad* păstrează semnificațiile din perioadele anterioare, dar adaugă, mai ales în Palmyra, Dura-Europos și Hatra, altele, cum ar fi calitatea de divinitate protectoare a orașului sau a comunității locuitorilor unei localități, fiind invariabil asociată „cu un loc, un obiect sau un anumit grup de oameni”²⁵.

Dacă valențele cuvântului *gad* sunt bine dovedite în aria lingvistică aramaică, legătura lui cu *Gadates* de la Romula, considerată, cum am văzut, de toți cei citați mai sus ca fiind sigură, este, în realitate, imposibil de demonstrat. Această legătură se bazează în fapt pe supoziția că acest antroponim, în forma în care el apare pe fragmentul ceramic romulens, ar reprezenta vocalizarea aramaicului GDTH/Gaddate sau GD’TH/Gaddate. În realitate, nu avem niciun indiciu sigur că antroponimul *Gadates* din Dacia sau din oricare altă parte ar fi unul semitic originar din Siria sau din oricare altă parte. Argumentul că în Dacia romană staționau mai multe unități militare auxiliare recrutate în Palmyra și Siria, sau că printre coloniști erau numeroși semiti²⁶ nu este în sine determinant. Specialiștii în epigrafia palmyreniană apreciază că, teoretic, este posibil ca un ipotetic cuvânt syro-palmyrenian GDTH, GD’H să fie transliterat în grafia greacă în forma ΓΑΔΑΤΗC, dar această posibilitate nu s-a materializat totuși niciodată în inscripțiile palmyreniene²⁷. Este concluzia la care a ajuns prof. Christopher Tuplin, după ce a analizat toate variantele ortografice ale lui GDTH și după ce a apelat pentru lămurirea acestei probleme la specialistul în epigrafia palmyreniană, Jean-Baptiste Yon²⁸. De altfel, dacă nu ne înșelăm, în nicio inscripție antică cunoscută, redactată în vreo limbă vest-semitică din vastul areal al acestor

¹⁸ Vezi J. Teixidor, *supra*, n. 13, p. 92 sq.

¹⁹ Ibidem, p.99; K. Dijkstra, *Life & loyalty. A study in the socio-religious culture of Syria & Mesopotamia in the Greco-Roman period based on the epigraphical evidence*, Leiden-New York-Köln, 1998, p. 131; L. Dirven, *supra*, n. 17, p. 101.

²⁰ S. Sanie, *supra*, n. 7, p. 403; J. K. Stark, *supra*, n. 14, 42, 46, 103, 107; J. Teixidor, *supra*, n.13, p. 75; L. Dirven, *supra*, n. 17, p. 298 sq.

²¹ Cuvântul derivă, se pare, din rădăcina *gdd*, cu înțelesul de “a tăia” sau “a atribui”. Vezi L. Dirven, *supra*, n. 17, p. 101, n. 9.

²² Cf. S. Ribicini, in K. van der Toorn, B. Becking and P.W.van der Horst (eds.), *Dictionary of deities and demons in the Bible*², Leiden, 1999, p. 339–341, s.v. *Gad*. Pentru limbile vest-semitice, vezi J. Huehnergard, *Introduction*, și J. A. Hackett *Hebrew (Biblical and ephigraphic)*, în J. Kaltner & S. McKenzie (eds.), *Beyond Babel. A handbook for Biblical Hebrew and related languages* (Resources for Biblical Study 42), Leiden-Boston, 2002, p. 3 și, respectiv, 139

²³ G. W. Ahlström, *Was Gad the God of Tell ed-Duweir?*, în *Palestine Exploration Journal*, 115, 1983, p. 47 sq.

²⁴ R. Zadoc, *The Pre-israelite anthroponimy and prosopography*, Louvain, 1988, p. 180; *The Anchor Bible dictionary* (în continuare, *ABD*), ed. D. N. Freedman, New York, 1992, vol. 2, p. 863 sq., s.v. *Gad (Deity)*, p. 863 sq. (W. A. Mayer III) și s.v. *Gad (Person)*, p. 864 sq. (C. J. de Gues); S. Ribicini, *supra*, n. 22, p. 339 sq. Pentru Meni, vezi W. A. Maier III, în *ABD*, vol. IV, p. 695, s.v.

²⁵ L. Dirven, *supra*, n. 17, p. 101. Vezi și J. Teixidor, *supra*, n. 13, p.92–100; E. Lipiński, *Dieux et déesses de l’univers phénicien et punique* (Orientalia Lovanensa analecta 64), Leuven, 1995, p. 64.

²⁶ Pentru populația de origine semitică din Dacia, vezi D. Protase, în *Istoria românilor*, vol. II, București, 2001, p. 109–111, 156 sq.

²⁷ Chr. Tuplin, *supra*, n. 4, p.174, n. 22.

²⁸ Chr. Tuplin, *supra*, n. 4, p.174, n. 22: „Gostar 1964, 304 and Sanie 1970, 239 allege Palmyrene use of a name they give as GDTH/Gaddate or GD’ TH/Gaddate, but (though possible theoretically, as both components in theophoric names) it is unattested”.

limbi, din Mesopotamia până în Spania, nu a apărut vreun cuvânt care, redat și în scrierea greacă sau latină, să ia forma Gadates. Dacă totuși GDTH, GD'TH ar fi fost transliterat în grafia greacă, forma normală ar fi trebuit să fie *ΓΑΔΔΑΤΗC, cu dublu Δ²⁹. În favoarea acestei grafii vorbesc exemplele amintite mai sus, în care antroponimele aramaice teoforice formate cu Gad erau, de regulă, redată în grafia greacă sau latină cu dublu d³⁰.

În scrierile veterotestamentare, unde sunt printre cele mai vechi atestări ale antroponimelor compuse cu Gad-, acestea, am văzut, au dublu d, iar *Septuaginta* (ed. A. Rahlfs, Stuttgart, 1979) transpune în greacă aceste antroponime invariabil cu dublu δ. În *ostraca* din Samaria, 6, 16–18, 30, care datează de pe vremea lui Ieroboam al II-lea (cca. 790–750), apare numele Gaddiyo, probabil o abreviere de la Gaddiyahu, iar în inscripțiile din Arad, 71, 72, 95–96, avem variantele Gadi, Gaddiel și posibilul diminutiv Gada. Numele Gadi, care se citește și în 2 *Regi*, 15: 14, 17, și în inscripțiile din Arad, nu face excepție de la această regulă, deoarece unele inscripții ebraice de pe sigilii, din secolul al VII-lea a.C., 23, 24 și 26, publicate acum câteva decenii, au dovedit că Gadi este o abreviere de la Gaddiyahu³¹.

Cercetătorii care au considerat că Gadates de la Romula este un nume semito-palmyrenian nu au apelat, totuși, la toate sursele disponibile, care i-ar fi îndrumat, poate, spre alte concluzii, mai ales că este vorba despre personaje purtătoare ale acestui nume bine cunoscute și de mult cunoscute. Sursele ignorate la care fac auzie sunt: *Cyropaedia* lui Xenophon, inscripția din Magnesia de pe Meandru, cunoscută sub numele de *Scrisoarea lui Darius către Gadatas*, o inscripție elamită descoperită în ceea ce se cheamă fotificațiile Persepolisului, o inscripție greacă din Delos și o inscripție greacă de la Antiphelos din Lycia. Anticipînd concluzia acestei sumare prezentări, toate aceste surse ignorate susțin, după opinia noastră, caracterul iranian **neîndoielnic** al antroponimului Gadatas/es.

Să începem cu *Cyropaedia*³². În povestirea scriitorului grec (V, 2, 28; 3, 10), Gadatas este înfățișat ca fiind un aristocrat, o vreme prieten cu un rege assyrian al cărui nume nu-l cunoaștem, care a fost transformat în eunuc de acesta, invidios pe frumusețea sa, care atrăsese atenția amantei lui. El a fost convins de Gobryas, un aristocrat assyrian, care a avut și el de suferit din cauza invidiei regelui (IV, 6, 1–10), să treacă de partea lui Cyrus (V, 3, 15–19), ambii participând la cucerirea Babylonului (VII, 5, 24–32)³³. Facem aici precizarea că narațiunea lui Xenophon este, în acest punct, în conflict cu realitatea istorică, reconstituită în mod indubitabil pe baza altor surse, deoarece Cyrus al II-lea cel Mare, creatorul imperiului persan, nu a purtat niciun război cu vreun rege assyrian, în urma căruia el să fi cucerit Babylonul. Statul assyrian fusese desființat între anii 614–612 de coaliția formată de Media și Babylonia. Regele Cyrus a cucerit Babylonul în anul 539, nu pe vremea când assyrienii stăpâneau Babylonul, ci pe vremea regelui neobabylonian Nabonid. Așadar, prin sintagma „regale assyrian”, noi ar trebui să înțelegem „regele Nabonid”.

Revenind la povestirea lui Xenophon, trebuie observat că, dacă Gobryas este, după propria declarație, γένος Ἀσσύριος, „assyrian din naștere” (IV, 6, 2), despre originea etnică a lui Gadatas nu se spune nimic. Strânsa și vechea prietenie dintre bătrânul Gobryas și mai tânărul Gadatas³⁴ nu sunt totuși suficiente pentru a deduce că Xenophon ar sugera că și Gadatas ar fi, prin nume și origine, assyrian, deci semit, ci doar că ambii erau în serviciul regelui assyrian. Trebuie de asemenea menționat că, dacă Gadatas nu mai apare în alte surse literare clasice sau orientale, Gobryas, amicul său, este amintit și în alte izvoare, fiind un personaj istoric neîndoielnic.

Am văzut mai sus că în narațiunea lui Xenophon, Gobryas și Gadatas sunt cei care cuceresc Babylonul. Despre cucerirea Babylonului de către perși în timpul lui Cyrus al II-lea avem informații din *Cronica lui Nabonid*

²⁹ R. Schmitt, *Die iranischen und iraner-Namen in der Schriften Xenophons, Iranica antiqua vetustiora. II* (SÖAW, Ph.-Hist. Kl., 692 Bd.), Wien, 2002, p. 98.

³⁰ Vezi și *Gaddes* de pe stela funerară descoperită lângă castrul roman de la Tibiscum: *CIL*, III, 8000; *IDR*, III, 1, p. 195 sq., nr 166.

³¹ Pentru *ostraca* din Samaria, vezi J. C. L. Gibson, *Textbook of Syrian Semitic inscriptions*, vol. I, Oxford, 1971, 8–11; pentru inscripțiile din Arad, vezi Y. Aharoni, *Arad inscriptions*, Jerusalem, 1981, p. 95–96; pentru inscripțiile de pe sigilii, vezi N. Avigad, *Hebrew bullae from the time of Jeremiah*, Jerusalem, 1986, p. 39–41. Vezi și *ABD*, vol II, s.v. *Gad*, p. 863–864 (W. A. Maier III); *Gaddi*, p. 868 (U. Rappaport); *Gaddiel*, p. 868 (J. Paulien) și *Gadi*, p. 868 (T. R. Hobbs).

³² Xenoph., *Cyro.*, V–VIII, *passim*.

³³ Pentru imaginea lui Gobryas și Gadatas, vezi D. L. Gera, *Xenophon's Cyropaedia. Style, genre, and literary technique* (Oxford Classical Monograph), Oxford, 1993, p. 245–265.

³⁴ Această relație foarte strânsă dintre cele două personaje nu a scăpat lui Tzetzes, *Chiliades*, III, 98, 620–1 (ed. Kiessling, Lipsiae, 1826), care spune că Gadatas era fiul lui Gobryas. Th. Petit, *Satrapes et satrapies dans l'empire achéménide de Cyrus à Xersès Ier*, Paris, 1990, p. 180, care atrage atenția asupra acestui text, consideră că sursa lui Tzetzes nu putea fi *Cyropaedia* lui Xenophon, unde fiul lui Gobryas a fost asasinat de același rege assyrian. Chr Tuplin, *supra*, n.4, p. 160, crede că „...the associated claim that Tzetzes' reference to Gadatas as son of Gobryas reflects historical information about the real Gadatas is desperately optimistic”.

care, sub forma în care o citim astăzi, datează, vag, din epoca seleucidă, dar care transcrie sau se inspiră dintr-o cronică contemporană cu evenimentele pe care le relatează³⁵. În *Cronică* (III, 15), cel care cucerește fără luptă Babylonul, la 12 octombrie 539, este Ugbaru, guvernatorul ținutului Gutium (o parte din Media occidentală și nord-estul Assyriei, în munții Zagros³⁶). Aceeași *Cronică* (III, 22) spune că, după ce Cyrus a ajuns în Babylon, a numit ca guvernator al Babylonului pe Gubaru, care însă nu a ocupat acest post decât puțin timp, deoarece a murit în noaptea celei de a 11-a zi a lunii Arahsamnu (6 noiembrie, 539)³⁷. Gubaru din cronică este neîndoielnic forma akkadiană a vechi-persanului Gaubaruva, deoarece în varianta babiloniană a inscripției de la Behistun, persanul Gaubaruva este Gubaru³⁸. Despre naționalitatea acestui Gaubaruva avem informații foarte clare, așa cum rezultă din comparația dintre spusele lui Herodot (III, 70, 73, 78) și varianta persană a inscripției lui Darius de la Behistun (*DB*, IV, 84, § 68; V, 9, § 71), unde un personaj cu numele de Gobryas, în cazul istoricului grec, Gaubaruva, în cazul inscripției persane, a fost, în anul 522 a. C., alături de Darius pentru înlăturarea lui Gaumata/Smerdis. Herodot (III, 70) include un Gobryas printre fruntașii perșilor (Περσέων τε πρώτους), iar inscripția de la Behistun afirmă în mod explicit că Gaubaruva este *pārsa*, de stirpe persană³⁹.

Deoarece narațiunea a lui Xenophon despre cucerirea Babylonului de Cyrus al II-lea cel Mare conține unele fapte și personaje istorice reale, confirmate de surse babiloniene și persane, se poate presupune că scriitorul grec, în prezentarea romanțată a vieții și faptelor acestui rege, s-a inspirat din diverse tradiții și surse babiloniene și persane care îl prezentau pe rege în mod favorabil. Acestea au putut fi cunoscute de istoric din

³⁵ *Cronica lui Nabonid* relevă două tradiții istoriografice diametral opuse privitoare la Nabonid: una, datorată probabil unui preot babilonian, îl prezintă favorabil; alta, persană, din vremea lui Cyrus, trădează o atitudine ostilă față regele babilonian. Cf. W. von Soden, *Kyros und Nabonid. Propaganda und Gegenpropaganda*, in L.L. Cagni, H-P. Müller (eds.), *Aus Sprache, Geschichte und Religion Babyloniens*, Napoli, 1989, p.585–592; M. Dandamayev în *Encyclopaedia Iranica online* (în continuare, *EirO*), s.v. *Babylonian chronicles*, cu bibliografia. Textul original cu traducerea engleză la A. K. Grayson, *Assyrian and Babylonian chronicles* (Texts from Cuneiform Sources, 5), Locust Valley, N.Y., 1975 (Winona Lake, 2000), p.109 sq.; M. Brosius (translated and edited), *The empire from Cyrus II to Artaxerses I*, LACTOR (The London Association of Classical Teacher) 16, London, 2000, p. 8. Traducerea franceză a *Cronicii*, la J.-J. Glassner, *Chroniques mésopotamiennes*, Paris, 1993, mai ales p. 201 și 204; A. Kuhrt, *The Persian empire. A corpus of sources from the Achaemenid period*, vol. I, Oxford, 2007, p. 50–53.

³⁶ Pentru geografia ținutului Gutium, vezi W. W. Hallo, în *Reallexikon der Assyrologie*, vol III, Berlin–New York, 957–71, p. 708–720, s.v. *Gutium*; M. Van De Mierop, în *ElrO*, s.v. *Gutians*; Kl. Koch, în *ABD*, vol. II, p. 39, s. v. *Darius the Mede*.

³⁷ Moartea lui Gubaru pote fi pusă în legătură cu vârsta sa înaintată, pe care o afirmă Xenophon, IV, 6,1: Γοβρύας...πρεσβύτες ἄνθρωποι. Un Gubaru este menționat de mai multe documente babiloniene în calitate de guvernator al Babylonului și Transpotamiei (Eber- Nāri), în timpul lui Cyrus al II-lea și Cambyses, între anii 535 – 525. Altele, fără a-i indica calitatea, care probabil era aceeași, îl amintesc până în anul 521. Deoarece nu putem dovedi că informația din *Cronică* este eronată, trebuie sa admitem că avem de-a face cu două personaje cu același nume, deoarece primul Gubaru a fost numit guvernator al Babylonului în anul 539, în timp ce cel de al doilea a putut deveni guvernatorul Babylonului și Transpotamiei numai după anul 535/534, când Cyrus al II-lea a făcut din cele două teritorii o singură provincie. Vezi și M. Dandamayev, în *ElrO*, s.v. *Eber-Nāri*; R. Schmitt, în *ElrO*, s.v. *Gobryas*; M. W. Stolper, *The Governor of Babylon and Across-the-River in 486 B. C.*, în *JNES*, 48, 4, 1989, p. 289 sq.

³⁸ Cfr. R. Schmitt, în *ElrO*, s.v. *Gaub(a)ruva*. Pentru versiunea persană a inscripției de la Behistun, vezi R.G. Kent, *Old Persian. Grammar, Texts, Lexicon* (American Oriental Series, ed. J. B. Pritchard, vol. 33), New Haven, 1953² (1989), p. 116–135; R. Schmitt, *The inscriptions of Darius the Great. Old Persian text (Corpus Inscriptionum Iranicarum, Part I: Inscriptions of ancient Iran, vol. I, The old Persian inscriptions, Texts 1)*, London, 1991. Pentru versiunea babiloniană, vezi E. N. von Voigtlander, *The Bistum inscription of Darius the Great. Babylonian version (Corpus inscriptionum Iranicarum, Part I, vol. II, 1)*, London, 1978. În acest studiu, inscripția persană este citată după R. G. Kent.

³⁹ În varianta persană a inscripției de la Behistun, IV, 84, § 68, Gaubaruva este fiul lui Mardonios (*Marduniyahyā puça*), și era, după inscripția de la Naqš-i Rostam (*Dnē* 1) și după versiunea babiloniană a inscripției de la Behistun (*DB*, IV, 84), din satul sau clanul persan Patišuvariš. La Herodot, VII, 72, un Gobryas era fiul lui Darius și al Artystonei, iar un altul era, în VI, 43, tatăl lui Mardonios, care era căsătorit cu fiica regelui Darius. Un alt Gobryas este menționat de Xenophon, *Anab.*, I, 7, 12, printre comandanții armatei lui Artaxerses al II-lea în bătălia de la Cunaxa din anul 401. Vezi și R. Schmitt, în *ElrO*, s.v. *Gobryas*. Carcterul persan al antroponimului este neîndoielnic. Prima parte a acestui antroponim, *gau-*, este desigur vechiul iranian **gau-* „cow, ox, cattle”, în timp ce cea de a doua parte lasă loc la discuții. Semnificația antroponimului ar putea fi, nu fără unele dificultăți, „devouring cattle”, „chewing cattle”, sau „having cattle (or beef) for food”. Cfr. R. G. Kent, *supra*, n. 38, p. 183, s.v. *gav*; J. Schindler, *Zur avestischen Kompositionslehre: aš.-, „groß“*, în G. Cardona & N. H. Zide (eds.), *Festschrift for Henry Hoeningwald on the Occasion on his 70 Birthday*, Tübingen, 1987, p. 339; R. Schmitt, *Altpersisch*, în R. Schmitt (ed.), *Compendium linguarum Iranicarum*, Wiesbaden, 1989, p. 72. R. Schmitt, *supra*, n. 38, p. 19, 78; J. Tavernier, *supra*, n. 7, p.17.

mediul spartan, după anul 394, când a fost expulzat din Athena⁴⁰, dar mai cu seamă cu ocazia participării sale, alături de un contingent grec, la campania lui Cyrus cel Tânăr împotriva fratelui său, regele Artaxerses al II-lea, pentru ocuparea tronului persan, după decesul lui Darius al II-lea, care l-a dus până în Mesopotamia, pe care a străbătut-o de-a lungul Euphratului și Tigrului, până la Pontul Euxin. Acestea au fost circumstanțele care au i-au permis lui Xenophon să realizeze, după sintagma inspirată a lui Christopher Tuplin, „decorul persan al *Cyropaediei*”⁴¹. După Simo Parpola⁴², printre sursele sale putea fi chiar Cyrus cel Tânăr – vorbitor de greacă și cunoscător al culturii grecești –, cu care era amic și pe care îl admira, în perioada în care a fost în serviciul său.

În lumina acestor considerațiuni, *Cyropaedia* nu poate fi etichetată pur și simplu ca o „œuvre de fiction”, iar Gadatas al lui Xenophon ca „un personnage typique de romain”⁴³. Gadatas nu poate fi o invenție a lui Xenophon, ci el a fost preluat de istoric din mediul iranian sau, mai puțin angajant, din cel oriental. Aducând la același numitor informațiile din *Cronică* și narațiunea scriitorului grec, rezultă că Gobryas și Gadatas au fost doi aristocrați perși, aflați o vreme în serviciul lui Nabonid, care au trecut apoi de partea lui Cyrus. Rămâne totuși fără răspuns întrebarea de ce Gadatas, dacă a jucat un rol așa de important în cucerirea Babylonului, alături de Gobryas, așa cum presupune narațiunea lui Xenophon (VII, 5, 29–32), nu apare și în *Cronica lui Nabonid* – a cărei secțiune privind cucerirea Babylonului de Cyrus a ajuns în stare bună până la noi –, care afirmă că cel care conducea armata persană în timpul cuceririi Babylonului era Ugbaru (Gobryas?). Fără o explicație plauzibilă rămâne și deosebirea dintre *Cyropaedia* și *Cronică* în ceea ce privește soarta regelui babilonian, deoarece în timp ce la Xenophon anonimul rege „assyrian” (*scill.* Nabonid), care rezida în Babylon, a fost ucis de oamenii lui Gadatas și Gobryas, *Cronica* spune că regele babilonian Nabonid a fost arestat după ce acesta s-a întors în Babylon. Aceste deosebiri nu sunt totuși suficiente pentru a-l corecta pe Xenophon prin *Cronică*, pentru a spune că Gadatas este un personaj neistoric, deoarece între data redactării *Cyropaediei* și epoca seleucidă, când *Cronica* a primit forma actuală, este o distanță de cel puțin un secol, timp în care unele figuri ale trecutului au putut fi, din cauze diverse, date uitării. Pe vremea lui Xenophon, însă, perșii sau și babilonienii păstrau în memoria lor istorică un personaj numit Gadatas, de numele căruia erau legate unele fapte remarcabile.

Oricare ar fi explicația acestor divergențe dintre sursele noastre, un adevăr rămâne neîndoielnic: Gadatas din povestirea lui Xenophon nu poate ilustra un nume semitic, deoarece el ca „assyrian” aparține spațiului lingvistic est-semitic, care se vorbește în Mesopotamia și Assyria. Or, în onomastica și în panteonul din Babylon și Assyria, nu se cunoaște niciun nume care conține teonimul Gad, care rămâne cantonat doar în aria lingvistică vest-semită (aramaică, cu variantele sale, ebraică și arabă)⁴⁴.

Un alt Gadatas este cunoscut de pe o tăbliță de argilă descoperită în fortificațiile Persepolisului. Arhiva din fortificațiile Persepolisului, datată între cel de al 13-lea și cel de al 28-lea an de domnie ai lui Darius I (509–494 a.C.)⁴⁵, a fost descoperită de misiunea arheologică a Institutului Oriental al Universității din Chicago, condusă de Ernst Herzfeld, între anii 1933 și 1934. Arhiva persepolităna este compusă din circa 30 000 de tăblițe de argilă, dintre care 7 000 sunt inteligibile, iar 2 100 dintre ele au fost editate și traduse de Richard Hallock, în anii 1969 și 1978. La aceste tăblițe se mai adaugă cele 735 din așa-zisul Tezaur de la

⁴⁰ S. Parpola, *Sacas, India, Gobryas, and the Median royal court: Xenophon's Cyropaedia through the eyes of Assyriologist*, în G. B. Lanfranchi – M. Roaf – R. Rollinger (eds.), *Continuity of Empire (?) Assyria, Media, Persia (HANE/ M, vol. VI)*, Padova, 2003, p. 349 sq: „It is clear from the proem to *Cyropaedia* that no *vita* of Cyrus existed in Greek before it. Hence the source that Xenophon drew from almost certainly was Persian. Its political frame of reference reflects a Persian perspective, and the innumerable details of *Cyropaedia* relating to Persia and the Achaemenid institutions could actually only have come from Persians sources. It is well known that Xenophon was a great admirer of the Persians, met many Persians and spent an extensive period of time in the territory of the Persian king. Moreover, the Spartans, under whose protection Xenophon lived and wrote after his expulsion from Athens in 394, were close allies of the Persians, and the Spartan general Lysander was a friend of Cyrus the Younger since 407. There thus cannot be any doubt that Xenophon had direct and continued access to first hand information from the Persians themselves”.

⁴¹ Chr. Tuplin, *Persian décor of Xenophon's Cyropaedia: Some observations*, în A. Sancisi – Weerdenburg & J. W. Drijvers (eds.), *Achaemenid History V, The roots of the European tradition* (Proceedings of the 1987 Groningen Achaemenid History Workshop), Leiden, 1990, p. 17–29.

⁴² S. Parpola, *supra*, n. 40, p. 350.

⁴³ P. Briant, *Histoire et archéologie d'une texte. La Lettre de Darius à Gadatas entre Perses, Grecs et Romains*, în M. Giorgieri, M. Salvini, M.-C. Trémouille, P. Vannicelli (a cura di) *Licia e Lidia prima dell'ellenizzazione* (Atti del Convegno internazionale – Roma 11–12 ottobre 1999), Roma, 2003, p. 135, n. 129.

⁴⁴ Cf. W. A. Maier III, în *ABD*, vol. 2, p. 863, s.v. *Gad (Deity)*.

⁴⁵ Cf. R. Hallock, *Persepolis fortification tablets*, The University of Chicago. Oriental Institute Publications, Volume XCII (în continuare, *PFT*), Chicago, 1969, p. 1.

Persepolis⁴⁶, din care au fost publicate 128. Marea majoritate a inscripțiilor sunt scrise în elamită dar sunt, foarte puține, și în aramaică și akkadiană. În inscripțiile care au fost citite până acum, sunt peste 2 000 de antroponime, dintre care marea majoritate sunt iraniene (circa 1 700), restul fiind elamite și, foarte puține, babiloniene⁴⁷. Printre aceste antroponime este și unul care în elamită este *Ka-da-da*⁴⁸, care, transpus în persană, este cu siguranță Gadata, deoarece elamita transpunea grupul iranian *ga(u)-* în *ka-*, așa cum se vede din *Ba-ka-da-da* din inscripțiile de la Persepolis, care este varianta elamită a iranianului *Bagadata*⁴⁹, dar și din inscripția de la Behistun, unde antroponimele iraniene *Gaubariva* și *Gaumata* au fost transpuse în varianta elamită sub forma *Kam-ba-rma* și, respectiv, *Kam-ma-ad-da*⁵⁰, iar numele persan a celei de a patra luni a anului (iunie–iulie), *Garmapada*, are echivalentul elamit *Karmabada*⁵¹. Partea finală, *-data*, a dat în elamită *-dada*, cum se vede din exemplele invocate, la care putem adăuga un alt exemplu oferit de inscripțiile din fortificația de la Persepolis, unde elamitul *Ti-ri-da-da*⁵² transcrie în mod sigur iranianul *Tiridata*. Terminația *data*, specific iraniană, care în greacă și latină este redată ca *-datas/-dates*, cu semnificația de „darul lui”, „dăruit de”, este productivă în onomastica iraniană în nume teoforice, precum Mithradata, Mazdadata, Maidatas (=varianta greacă a iranianului Mahidata, unde Mahi semnifică „Luna”⁵³), Tiradata, Bagadata etc⁵⁴.

Caracterul iranian al lui Gadatas/Gadates rezultă și din faimoasa *Scrisoare a lui Darius către Gadatas*. Este vorba de o inscripție greacă descoperită în anul 1886 de învățații francezi Georges Cousin și Gaston Deschamps în satul turc Deirmendjik, în apropierea drumului ce unea localitățile antice Tralles și Magnesia de pe Meandru⁵⁵. Inscripția, bine păstrată, nu este din vremea lui Darius I, ci din prima jumătate a secolului al II-lea, de pe vremea împăraților Traianus sau Hadrianus⁵⁶, dar este, foarte probabil, o rescriere a unui original din vremea lui

⁴⁶ Täblițele din camera de nord-est a tezaurului lui Xerses, date între anii 492–458 a.C., începând cu cel de al 30-lea an de domnie al lui Darius I până la cel de al 7-lea an al domniei lui Artaxerses I, au fost publicate de G. C. Cameron, *Persepolis treasury tablets*, Chicago, 1948; Idem, *Persepolis treasury tablets old and new*, în *JNES*, 17, 1958, p. 161.176; Idem, *Persepolis treasury tablets old and new*, în *JNES*, 24, 1965, p. 167–192.

⁴⁷ Cf. E. Benveniste *Titres et noms propres en iranien ancien* (Travaux de l'Institut des études iraniennes de l'Université de Paris 1), Paris, 1966, p. 75 sq.; I. Gersévitch, *Amber at Persepolis*, în *Studia Classica et Orientalia Antonio Pagliano Oblata*, Roma, 1969, 167 sq.; Idem, *Iranian nouns and names in Elamite Garb*, în *Transactions of the Philological Society*, 1969, p. 165–200; M. Mayrhofer, *Onomastica Persepolitana. Das altiranische Namengut der Persepolis-Täfelchen* (SÖAW, Ph.Hist. Kl., 286 Bd.), Wien, 1973; W. Hinz, *Altiranisches Sprachgut der Nebenüberlieferungen*, Wiesbaden, 1975.

⁴⁸ R. Hallock, *supra*, n. 42, 279, 3 (p. 139).

⁴⁹ Ba-ka-da-da și variantele sale Ba-ka-da-ad-da și Ba-ka-da-ud-da, apar frecvent pe inscripțiile de la Persepolis și desemnează mai multe persoane. Cf. R. Hallock, *supra*, n.42, *Glossary*, p. 672, s.v. *Bakadada*; M. Mayrhofer, *supra*, n.47, 8.191–8.193. Un Bakadada este probabil reprezentat și pe un sigiliu de la Persepolis. Vezi M. B. Garrison, M. C. Root & Ch. Jones, *Seals on the Persepolis fortification tablets*, vol. I, *Images of Heroic Encounter*, (The University of Chicago. Oriental Institute Publications, Volume CXVII), Chicago, 2001, 1243, cu bibliografia.

⁵⁰ Vezi și J. Tavernier, *supra*, n. 7, 1.2.18 (p.17), s.v. *Gaubar(u)va*, și 1.2.19, s.v. *Gaumāta*.

⁵¹ *DB*, 1.42; 3.7 sq.; R. Hallock, *supra*, n.42, 69:12, la care se pot adăuga numeroase alte exemple, depre care vezi *Glossary*, p. 711, s.v. *Karabata*.

⁵² R. Hallock, *supra*, n.42, 1229:3. Vezi și varianta Ti-ri-da-ud-da, 1100:2. Se pare că acest Tiridata apare și pe un sigiliu, Vezi, M. B. Garrison et al., *supra*, n. 46, 64, cu bibliografia.

⁵³ Pentru antroponimele formate cu Mah, vezi L. Robert, *Noms indigènes dans l'Asie Mineure gréco-romaine* (Bibliothèque archéologique et historique de l'Institut français d'Archéologie d'Istanbul, XIII), Paris, 1963, p. 514–517.

⁵⁴ R.G. Kent, *supra*, n. 38, p. 182 sq. Pentru o orientare rapidă asupra antroponimiei iraniene, vezi R. Schmitt, *Iranian Personal Names (III. Achaemenid Period)*, în *ElRo*, 2005, s.v. Pentru antroponimele persane în sursele grecești, Idem, *Iranische Personennamen auf griechischen Inschriften*, în *Actes du VIIe Congrès d'épigraphie grecque et latine*, București – Paris, 1979, p. 137–152; Idem, *Greek reinterpretation of Iranian names by folk etymology*, în E. Matthews (ed.), *Old and new worlds in Greek onomastics*, Oxford, 2007, p. 135–150; M. F. Balsez, *Présence et traditions iraniennes dans les cités de l'Égée*, în *Revue des Études anciennes*, 87, 1–2, 1985, p. 147–153.

⁵⁵ G. Cousin – G. Deschamps, *Une lettre de Darius, fils d'Hystaspes*, în *Bulletin de Correspondance Hellenique* (în continuare, *BCH*), 13, 1889, p. 532 ; G. Cousin, *Correction à l'article intitulé « Lettre de Darius fils d'Hystaspes »*, *BCH*, 14, 1890, p. 646–648 ; R. Meiggs – D. Levis, *A selection of Greek historical inscriptions, to the end of the fifth century B.C.*, revised edition, Oxford, 2000 (reimprimare a ediției corectată în 1975), nr. 12 (10).

⁵⁶ O. Kern, *Die Inschriften von Magnesia am Maeander*, Berlin, 1900, spune, la p.xxxv, că inscripția datează, după aspectul paleografic, din vremea lui Hadrianus, dar la p. 103 este mai puțin precis, vorbind de „traianische oder hadrianische Zeit”.

Darius I⁵⁷. Din scrisoare, rezultă că Gadatas era un înalt funcționar/demnitar persan în Asia Mică occidentală. Pentru problema care ne preocupă aici ne vom referi numai la partea de început a inscripției, care spune:

Βασιλεὺς [βα]σιλέ-
ων Δαρείος ὁ Υστ-
τάσπεω Γαδάται
δούλωι τάδε λέγει[ι]:

Cuvântul care a suscitat unele probleme pentru traducerea corectă a textului este δούλος. Dacă vom înțelege prin δούλος ceea ce înțelegeau îndeobște grecii din vremea lui Darius I și de mai târziu, anume un cuvânt depreciativ care se referea la o persoană socialmente degradată, inferioară prin psihologia și natura sa⁵⁸, atunci traducerea acestei părți a inscripției ar fi, respectând topica originalului, aceasta: „Regele regilor, Darius al lui Histaspes, lui Gadates, sclavul (său), spune acestea:”. Această traducere ar fi totuși un nonsens, deoarece Gadatas era, cum rezultă din scrisoare, un înalt demnitar persan care avea posibilitatea de a impune dări și de a-i obliga pe unii să lucreze pământul. Dar tocmai caracterizarea lui Gadatas ca δούλος al Marelui Rege dovedește originea sa iraniană neîndoielnică și rangul său foarte înalt.

Scrierea pseudo-aristotelică din epoca elenistică *De Mundo*, 398A, ne oferă argumente temeinice pentru a susține că raporturile de subordonare față de rege ale personajelor politice sau militare persane de rang foarte înalt au fost adesea înțelese de greci în mod neadecvat, deoarece exprimau realități inexistente în lumea lor și, de aceea, greu de înțeles pentru ei. Aici se spune că demnitarii de cel mai înalt rang și cei mai iluștri, din imediata apropiere a regelui persan, erau considerați „sclavii Marelui Rege” (δούλοι τοῦ μεγάλου βασιλεύς). Inscripția lui Darius de la Behistun ne arată că pe vremea acestui rege personajele din apropierea sa, cu statutul cel mai înalt și cele mai de încredere, erau denumite invariabil cu sintagma *manâ bandaka*. Această sintagmă se referă la nouă persoane, unele cunoscute, grație lui Herodot, și în varianta greacă, precum persanii Vidarna, gr. Hydarnes, (*DB* II, 19–20, § 25), Vaumisa (*DB* II, 40–50, § 29), Artavardiya (*DB* III, 30–31, § 41), Vindafarnā, gr. Intaphernes, (*DB* III, 84–85, § 50) și Gaubaruva, gr. Gobryas, (*DB* V, 8 § 71), medul Taxmaspāda (*DB* II, 82, § 33) și armeanul Dādaršiš (*DB* II, 29 §26), generali însărcinați cu reprimarea revoltelor din imperiu, sau persanul Dādaršiš, satrapul Bactriei (*DB* III, 13–14, § 38), și persanul Vivāna, satrapul Arachosiei (*DB* III, 55–56, § 45). Dintre acestea, Vidarna, Vindafarnā și Gaubaruva, făceau parte din cele mai importante șapte familii nobile din Persia (Hdt., III, 70). Tot în categoria de *manâ bandaka* mai intrau și acele țări (*xšāyaθiya*) care, grație lui Ahuramazda, au venit spre rege, au plătit tribut și au făcut întotdeauna ceea ce li s-a poruncit (*DB* I, 17–20, §7). Pe inscripția de la Behistun, *manâ bandaka* nu se referă niciodată la oamenii simpli, la „popor”, „mulțime”, „armată”, pentru care se folosește cuvântul *kāra*⁵⁹, și nici la „însoțitori”, „aliați”, pentru care se folosește sintagma *martiyā anušiya* (*DB*, I, 57–58, § 13; II, 77, § 32; III, 48–49, §42–43; III, 74, § 47; III, 91–92, § 50)⁶⁰.

Semnificația lui *bandaka* a fost intuită corect încă din 1846 de descifratorul inscripției de la Behistun și de descoperitorul limbii persane vechi, Henry C. Rawlinson, care a apropiat acest cuvânt de rădăcina proto-indoeuropeană **bhendh*, „bind”, iar sintagma *manâ bandaka*, cu semnificația literală „bound to me”, a fost redată

⁵⁷ Nu face obiectul acestui studiu o discuție detaliată despre autenticitatea acestei scrisori, discuție pe care ne propunem s-o facem într-un studiu special. Partizanii neautenticității ei, relativ numeroși, au acum ca exponent de marcă pe P. Briant, *supra*, n. 43, p. 107–144, care a evidențiat unele posibile dificultăți care s-ar opune teoriei autenticității. Totuși, învățatul francez nu a reușit să demonstreze că aceste posibile dificultăți sunt certe, realitate de care este, de altfel, conștient (p. 136 sq.): „Bien entendu, on peut ne pas accepter dans ses moindres détails la reconstruction de l’histoire du texte, telle que je viens de la proposer: j’imagine même assez aisément qu’elle suscitera quelque opposition, tant il est difficile d’apporter une preuve qui pourrait faire l’unanimité.” Vezi și R. Lane Fox și Chr. Tuplin, *supra*, n. 4. În tot cazul, sintagma Δαρείος ὁ Υσττάσπεω, considerată a fi un obstacol major pentru autenticitatea inscripției, nu este târzie, ci era în uz pe vremea lui Herodot și, foarte probabil, încă de pe vremea lui Darius I. Cf. M. Vasilescu, Δαρείος ὁ Υσττάσπεω. *La stele di Dario sul Tearo e la Lettera di Dario a Gadatas*, în *Invigilata Lucernis*, 28, 2006, p.277–294.

⁵⁸ M. I. Finley, *Ancient slavery and modern ideology*, London, 1980, p. 119; M. M. Mactoux, *Le champ sémantique de δούλος chez les orateurs antiques*, în *Schiavitù, manomissione e classi dipendenti nel mondo antico*. Atti del Colloquio Internazionale di Bressanone 1976 (Università degli Studi di Padova. Pubblicazioni dell’Istituto di Storia antica, XIII), Roma, 1979, p. 35–97.

⁵⁹ Vezi R. G. Kent, *supra*, n. 38, *Lexicon*, p. 179 sq., s.v. *kāra*; Cl. Herrenschildt, *Les historiens de l’empire achéménide et l’inscription de Bisotun*, în *Annales ESC*, 37, 5–6, 1982, p. 821 sq.; P. Briant, *Histoire de l’Empire perse, de Cyrus à Alexandre*, Paris, 1996, p. 115 sq. și 906.

⁶⁰ A. Missiou, ΔΟΥΛΟΣ ΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ: *The politics of translation*, în *Classical Quarterly*, 42,2, 1993, p. 383.

prin „one of my subjects” sau „one of my servants”⁶¹. Această semnificație este, cu unele nuanțe⁶², general acceptată⁶³, ceea ce înlătură posibilitatea ca Gadatas să fi fost un personaj de condiție servilă, în înțelesul grecesc al cuvântului; dimpotrivă, calitatea lui de *bandaka* al regelui îi conferă un statut foarte înalt și îi certifică originea lui iraniană⁶⁴. În limbajul politic al statului persan, toți locuitorii se aflau, într-un fel sau altul, într-o stare de inferioritate și lipsiți de libertate în raport cu „marele rege, rege al regilor”. La Herodot condiția de sclav al regelui Xerxes se aplica deopotrivă unor nobili persani, cum erau Hydarnes, comandantul gărzii personale a regelui, cei 10 000 de nemuritori (VII, 83 și 135), și Mardonios, fiul lui Gobryas, unul dintre comandanții armatei terestre (VII, 82; VIII, 102,3), dar și unor personaje importante nepersane din împărăția perșilor, cum erau Aristagoras, tiranul Miletului (VII, 8,3), și lydianul Pythios (VII, 39,1). De asemenea, șefii populațiilor supuse comandau trupele recrutate dintre aceste populații nu în calitate de lideri militari, ci în aceea de sclavi ai regelui (VII, 96)⁶⁵.

Văzută prin prisma concepției grecești în materie, care s-a format odată cu raporturile conflictuale dintre greci și perși⁶⁶, această lipsă de libertate a perșilor îi situa pe aceștia într-o lume aparte și în antiteză cu valorile democratice promovate mai ales de Athena. Cyrus cel Tânăr, fratele regelui Persiei, un cunoscător al lumii grecești, nu a ezitat să exalte în interes propriu orgoliul de oameni liberi al elenilor atunci când, dorind să-i îmbărbăteze pe soldații greci înaintea bătăliei de la Cunaxa, a declarat în fața acestora, dacă este să-i dăm crezare lui Xenophon, *Anab.*, I,7,3, că el prefera, mai presus de orice bogăție, libertatea de care se bucurau grecii. Această declarație trebuie pusă, desigur, pe seama statutului său de *bandaka*, supus al Marelui Rege, pe care ascultătorii săi greci – care aveau o imagine distorsionată despre raporturile politice și sociale din lumea persană – îl asimilau sclavajului din lumea lor, dar pe care Xenophon, un cunoscător al realităților persane, l-a transpus într-o manieră nepeiorativă, prin formula δούλος τοῦ (μεγάλου) βασιλέως (*Anab.*, I, 9, 28–29; II, 5, 38)⁶⁷. Perșii pretindeau ca și liderii unor comunități care intraseră de curând sub dominația lor, dacă doreau să-și păstreze ceva din poziția conducătoare pe care o avuseseră, să accepte condiția de *bandaka* al Marelui Rege. Pentru aceasta ne stă mărturie Diodor din Sicilia, XV, 8, 1–3, care, vorbind despre căderea Cyprului sub dominație persană, spune că regele Salaminei, Evagoras, aflat în dificultate, a început negocieri cu comandantul persan Tiribazes (probabil în anul 384 a.C.⁶⁸). Acesta i-a transmis că va face pace cu el dacă se va mulțumi să fie doar rege al Salaminei, abandonând astfel celelalte orașe ale Cyprului, și dacă va plăti un

⁶¹ H. C. Rawlinson, *The Persian cuneiform inscriptions at Behistun*, în *The Journal of the Royal Asiatic Society*, 10, 1847, p. 217.

⁶² R. Schmitt, *supra*, n. 38, p. 50, consideră că traducerea mai bună ar fi “vassal, (feudal) tenant”. J. M. Balcer, *Herodotus and Bisitun. Problems in ancient Persian historiography* (Historia Einzelschriften, 49), Stuttgart, 1987, p. 45, n. 82, se îndepărtează mult și nejustificat de semnificația atribuită de Rawlinson, deoarece consideră că *bandaka* trebuie tradus prin “possession” sau “property”. Trebuie totuși evidențiat faptul că, la Behistun, varianta elamită a fost prima gravată, traducând, de fapt, cuvintele lui Darius rostite în persana veche. După ce, probabil la porunca regelui și, inițial, pentru acest monument, a fost creată scrierea ahemenidă, varianta elamită a stat la baza variantei persane, care a fost ultima incizată pe stâncă. Vezi I. Gershevitch, *The alloglottography of Old Persian*, în *Transactions of the Philological Society*, 1979, p. 114–190; Chr. Tuplin, *Darius' accession in (the) Media*, în P. Bienkowski et al. (ed.), *Writing and Ancient Near Eastern society*, New York and London, 2005, p.219 sq.; G. Rubio, *Writing in another tongue: alloglottography in the Ancient Near East*, în S.L. Sanders (ed.), *Margins of writing, origins of cultures* (The Oriental Institute of University of Chicago. Oriental Institute Seminars, Number 2), Chicago, 2007, p. 33.

⁶³ Vezi W. Eilers și Cl. Herrenschmidt, în *Elr*, II, 1989, p. 682–685, s.v. *Banda*; A. Missiou, *supra*, n. 60, p. 381, și 384–391, unde sunt analizate echivalentele lui *manâ bandaka* în versiunile elamită, babiloniană și aramaică ale inscripției de la Behistun, care, cu unele nuanțe, au aceeași semnificație: „my subject”, „my servant”.

⁶⁴ Pe inscripția de la Behistun, *bandaka* Dădarșiș apare deopotrivă ca armean și persan. După numele său, care derivă din *darš*, „a îndrăzni”, el este, se pare, tot de origine persană. Vezi R.G. Kent, *supra*, n. 38, p. 189, *Lexicon*, s.v. *Dădarși*. N. Sekunda, *Achaemenid settlement in Caria, Lycia and Greater Phrygia*, în H. Sancisi-Weerdenburg, A. Kuhrt (eds.), *Achaemenid History*, VI, *Asia Minor and Egypt: old cultures in a new empire*, Leiden, 1991, p. 88, crede este vorba de un persan care guverna Armenia.

⁶⁵ Vezi și L. Boffo, *La lettera di Dario I a Gadatas: i privilegi del tempio di Apollo a Magnesia sul Meandro*, în *Bulletino dell'Istituto di diritto romano „Vittorio Scialoja”*, Terza serie, vol XX, 1987, p. 274, n. 26. Este greu de spus dacă toate aceste personaje se pot încadra, cu excepția lui Hydarnes și Mardonios, în conceptul de *bandaka*, așa cum este el prefigurat pe inscripția de la Behistun.

⁶⁶ Vezi E. Hall, *Inventing the barbarian. Greek self-definition through tragedy*, Oxford, 1989, mai ales p. 56–159.

⁶⁷ Vezi și J. Antrich and S. Usher, *Xenophon. The Persian expedition. Text, introduction and notes*, Bristol, 1978, p. 66.

⁶⁸ Pentru problemele legate de cronologia acestor evenimente, vezi G. S. Shrimton, *Strategy in Egypt and the date of the battle of Citium*, în *Phoenix*, 45, 1991, p. 1–20; Chr. Tuplin, *Achaemenid studies* (Historia Einzelschriften 99), Stuttgart, 1996, p. 9–15.

tribut anual regelui Persiei, față de care va trebui să se considere ὡς δούλος δεσπότη, „ca sclav al stăpânului său”, adică, transpus în realitatea persană, „ca supus al regelui Persiei, stăpânul lui Tiribazes”⁶⁹. Este clar, din exemplele invocate, că δούλος din *Scrisoare* nu poate fi decât transpunerea imperfectă în greacă a sintagmei persane din timpul lui Darius I, *manâ bandaka*, care este aplicabilă doar la un iranian aflat într-o înaltă demnitate în Asia Mică occidentală, indiferent de discuția dacă *Scrisoarea* a fost redactată numai în greacă, sau dacă forma în care a ajuns până la noi este o traducere dintr-un original persan sau aramaic⁷⁰. Niciun alt cuvânt persan cunoscut de noi ca fiind de pe vremea lui Darius I nu poate fi redat în greacă ca δούλος, cu înțelesul de persoană importantă, apropiată regelui, așa cum este *bandaka*. Altfel spus, Gadatas din inscripția din Magnesia de pe Meandru este conceput de cel ce a redactat-o, indiferent de discuția dacă ea este autentică sau nu, ca un persan.

Un alt Gadatas apare pe o inscripție elenistică de la Delos, datată în anul 275 a.C.⁷¹. El este menționat împreună cu Kteson, într-o listă de cheltuieli făcute de *hieropoioi* lui Apollon de la Delos, ca primind șase drachme pentru transportarea unui cadavru din insula sacră. Negreșit, acest Gadatas, despre a cărui origine etnică inscripția nu ne spune nimic, avea un statut social inferior, dar faptul că a primit acest nume sugerează că el, numele, devenise unul de prestigiu, cunoscut iraniienilor și/sau grecilor din folclorul persan, sau/și din *Cyropaedia* lui Xenophon. Oricare ar fi adevărul în această privință, acest nume iranian nu este singular la Delos, el alăturându-se altora, din aceeași perioadă, precum Thymondas, nepotul lui Artabazes⁷², Artapates⁷³, Smerdios (*Bardiya*)⁷⁴, Azaratos⁷⁵, Omanes (*Wahuman*)⁷⁶, Maidates (*Mahi/dates*)⁷⁷, Mithres⁷⁸, și Kombaphis sau Kombaris⁷⁹ Hyspaosines, fiul lui Mithroxos⁸⁰ și Oxyartes⁸¹. Antroponimele iraniene de la Delos erau, de altfel, printre multele astfel de antroponime din Grecia continentală și egeeană care, la rândul lor, erau în prelungirea celor din Asia Mică⁸².

În Lycia, unde influența persană s-a manifestat inclusiv în plan onomastic⁸³, pe o inscripție greacă din epoca romană din Antiphellos, antroponumul în discuție apare cu terminația *-dates*, identică deci cu cea de pe

⁶⁹ Vezi, pe larg, P. J. Stylianou, *A historical commentary on Diodorus Siculus book 15* (Oxford Classical Monograph), 1998, p.180 sq.

⁷⁰ G. Cousin – G. Deschamps, *supra*, n.52, p. 534; Chr. Tuplin, *supra*, n. 4, p. 161 sq., care invocă scrisori în aramaică între personaje persane importante unde se folosește formula „servitorul meu”. Pentru problema limbii în care a fost redactată *Scrisoarea*, vezi, pe larg, P. Briant, *supra*, n. 43, p. 124–134.

⁷¹ *Inscriptiones Graecae* (în continuare, *IG*), XI, *Inscriptiones Deli*, Fasc. 2, ed. F. Durrbach, Berlin, 1912, 2,199, A, 72.

⁷² *IG*, XI/2, 161,B, 99...1413, h, 21

⁷³ *IG*, X/2, 16, B,72

⁷⁴ *IG*, XI/2, 143, 24.

⁷⁵ *IG*, XI/2, 287, A, 118.

⁷⁶ *IG*, XI/2, 287, A, 78.

⁷⁷ *IG*, XI/2, 290, A, 92.

⁷⁸ *IG*, XI/2, 290, A, 128.

⁷⁹ *IG*, XI/2, 203, A, 39. .

⁸⁰ *Inscriptions de Délos*, II, Paris, 1929, ed. F. Durrbach: 442, B,109; 443, Bb,33; 454, A,7; 455, Bd, 7; III, Paris, 1935, ed. F. Durrbach et P. Roussel: 1428, I, 20;1432, Aa, II, 26.

⁸¹ *IG*, XI/4, *Inscriptiones Deli liberae:decreta, foedera, catalogi, dedicationes, varia*, ed. P. Roussel, Berlin, 1914, 1209.

⁸² Din vasta literatură despre prezența iraniienilor în aceste teritorii, vezi M. F. Balsez, *supra*, n. 54, p. 137–155; L. Robert, *Noms indigènes dans l'Asie-Mineure gréco-romaine*, Paris, 1963, p. 518, n. 2368, passim; N.V. Sekunda, *Achaemenid colonization in Lydia*, în *Revue des études ancienes*, 87, 1985, p. 7–30; N. Sekunda, *supra*, n. 64, p. 81–143; Idem, *Persian settlement in Hellespontine Phrygia*, în A. Kuhrt and H. Sancisi-Weerdenburg (eds.), *Achaemenid History. III, Method and Theory*, Leiden, 1988, p. 175–196; L. Raditsa, *Iranians in Asia Minor* în E. Yarshater (ed.), *The Cambridge History of Iran*, 3/1, 1983, p. 100–115; P. Briant, *Les Iraniens d'Asie Mineure après la chute de l'empire Achéménide. À propos de l'inscription d'Amymon*, în *Dialogues d'histoire ancienne*, 11, 1985, p. 166–195; Idem, *Bulletin d'histoire achéménide* (Topoi, Suppl. 1), 1997, p. 90; Idem, *L'Asie mineure en transition*, în P. Briant – F. Johannès (eds.), *La Transition entre l'empire achéménide et les royaumes hellénistiques*, Coll. Persika, 9, Paris 2006, 328 sq.; M. Chr. Miller, *Athens and Persia in the Fifth Century B.C. A study in cultural receptivity*, Cambridge, 1997, p. 91–97; M. Boyce, în *ElrO*, s.v. *Iranian diaspora*; M. Weiskopf, în *ElrO*, s.v. *Asia Minor, Irano-Anatolian Relations*; S. Mitchell, *Iranian names and presence of Persians in thier religious sanctuaries of Asia Minor*, în *Proceedings of the British Academy*, 148, 2007, p. 151–171, publicat și în vol. E. Matthews (ed.), *Old and new worlds in Greek onomastics*, Oxford, 2007, p. 151–171.

⁸³ Pentru influența persană în Lycia, vezi R. Schmitt, *Iranische Wörterbuch und Namen im Lykischen*, în *Serta Indogermanica. Festschrift für Günter Neumann* (Innsbrucker Beiträge zur Sprachwissenschaft 40), Innsbruck, 1982, p. 373–388; J. Zahle *Achaemenid influences in Lycia (coinage, sculpture, architecture). Evidence for political changes during the 5th Century B.C.*, în H. Sancisi-Weerdenburg and A. Kuhrt (eds.), *Achaemenid History, VI, Asia Minor, and Egypt: old cultures in a new empire*, Leiden, 1991, p. 145–160; N. Sekunda, *supra*, n. 64, p. 97–100; P. Briant, *supra*, n. 58, passim; A.G. Keen, *Dynastic Lycia. A political history of the Lycians & their relations with foreign powers, c. 545–362 B.C.* (Mnemosyne Suppl. 178), Leiden – Boston – Köln, 1998, mai ales p. 61–70. Această influență, deși evidentă, nu a fost totuși niciodată prea importantă.

fragmentul de vas de la Romula, într-o combinație de antroponime iraniene, grecești și latine: Ἐλένη Γαδά[τ]ου τῷ ἀνδρὶ ἀντιῆς Κλαυδιῷ Γαδάτῃ⁸⁴. În sfârșit, cunoscutul iranist rus M.A. Dandamayev invocă, fără a indica totuși sursa, inscripția aramaică de pe un sigiliu al unui persan din regiunea Jordanului, numit Gadatas, care venera un zeu local al amoniților, Milkom⁸⁵, pentru a ilustra ideea că perșii care, din diferite motive, se aflau în străinătate, deși păstrau credința în zeii lor, se adaptau locului și venerau și zeii din regiunea unde se aflau⁸⁶. Negreșit, un iranian cu numele Gadatas în Palestina nu trebuie să mire pe nimeni, întrucât acest teritoriu a fost timp de două secole sub dominație persană, dar, deoarece inscripția este în aramaică și nu este dată ortografia numelui, care, este de presus, trebuie să conțină consoanele GDT, nu suntem siguri dacă este vorba despre o persoană care purta acest nume iranian, sau dacă avem de-a face cu un antroponim teoforic semit de tipul aceloră amintite mai sus, care, însă, nu a fost vocalizat niciodată Gadadas.

Deși frecvența folosirii antroponimului Gadatas a fost, cum am văzut, destul de mică, caracterul său iranian este greu de contestat. În ceea ce privește etimologia sa, cei mai mulți iraniști consideră că terminația *-datas/-dates*, cu semnificația de „dăruit de”, „darul lui”, nu poate fi alăturată decât cuvântului *baga-*, „zeu”, elemente care conduc la antroponimul teoforic iranian *Bagadata*, „Darul Zeului” (= gr. Θεό-δοτος și sl. Bogdan), bine atestat în onomastica iraniană pe unele inscripții elamite de la Persepolis⁸⁷, babiloniene⁸⁸, aramaice în Egipt, la Saqqâra și Elephantina⁸⁹, grecești, în Samothrake⁹⁰ și la Amyzon, în Caria⁹¹, precum și în Palestina⁹². Corectitudinea acestui raționament ni se pare evidentă, ceea ce ne face să ne alăturăm aceloră care consideră că Gadatas/Gadates provine din Bagadata, ca diminutiv al său, deoarece dintre toate antroponimele teoforice iraniene cunoscute doar acesta ar fi putut deveni Gadatas/Gadates⁹³.

Dacă Gadates din Dacia era originar din Siria sau Palmyra, sau, mai puțin angajant, din aria lingvistică vest-semitică, ceea ce nu este totuși sigur, această origine nu schimbă deloc caracterul iranian al acestui

⁸⁴ P. Le Bas – W. H. Waddington, *Voyage archéologique en Grèce et en Asie Mineure*, III, *Inscriptions grecque et latines*, Paris, 1870, nr. 1274 (Antiphellos 12). R. Zwanziger, *Studien zur Nebenüberlieferung iranischer Personennamen in den griechischen Inschriften Kleinasien*, Diss. Wien, 1973, 2.18.2 (p.50), și R. Schmitt, *supra*, n. 4, p. 96, și *supra*, n. 29, p. 98, cred că acest Gadates este un antroponim iranian.

⁸⁵ M.A. Dandamayev, *La politique religieuse des Achéménides*, în *Monumentum H.S. Nysberg*, vol I (Acta Iranica 4, deuxième série, Hommages et opera minora), Téhéran-Liège, 1975, p. 198 : „Un autre Perse, vivant dans la région du Jourdain, portait un sceau avec l'inscription «Gadatas béni de Milkom», c'est-à-dire du dieu des Ammonites”.

⁸⁶ Este vorba de persanul Ariarata, care trăia în Egipt pe la finele secolului VI și începutul celui următor, care a adoptat ca nume propriu egipteanul Taxos și venera zeii Min, Horus, Isis și alte divinități egiptene. G. Posener, *La première domination Perse : Recueil d'inscriptions hiéroglyphiques*, Le Caire, 1936, p. 178 ; M. A. Dandamayev, *supra*, n. 85, p. 198. La acest exemplu se pot adăuga multe altele, asupra cărora ne propunem să revenim într-un studiu ulterior.

⁸⁷ Vezi *supra*, n.49.

⁸⁸ M. Dandamayev, *Iranians in Achaemenid Babylonia*, Costa Mesa – New York, 1992, p. 50–53, nr. 82 (Ba-ga-da-du). J. Duchesne-Guillemin, *Le dieu de Cyrus*, în vol. *Comémoration de Cyrus* (Actes du Congrès de Shiraz 1971 et autres études rédigées à l'occasion du 2500e anniversaire de la fondation de l'Empire perse), *Hommage Universel*, III (Acta Iranica, 3), Téhéran-Liège, 1974, p. 20, citând pe Z. Grantovskiy, enumeră antroponime formate cu *baga-* în texte cuneiforme din secolul VIII a.C., cum sunt: *Bagatuna*, *Bagatti*, *Bag-Teušp*, *Bagaparna*, *Bît-Bagata* și *Bagamašta* <*Baga-mazdâ*.

⁸⁹ H. Lozachmeur, *Un nouveau graffito araméen provenant de Saqqâra*, în *Semitica*, 48, 1998, p. 146 sq. (BGDT); B. Porten – A. Yardeni, *Textbook of Aramaic documents from Egypt*, IV(D): *Ostraka and assorted inscriptions*, Winona Lake, 1999, D 19.1; B. Porten, *The Aramaic Texts (B1–52)*, în B. Porten – J. J. Farber – C. J. Martin – G. Vittmann *et al.*, *The Elephantine papyri in English. Three millenia of cross-cultural continuity and change*, Leiden – New York, p. 84 sq.

⁹⁰ IG, XII/8, *Inscriptiones insularum maris Thracici*, ed.C. Fredrich, Berlin, 1909, 162, 35. Este vorba despre un Μαγεδάτης, tatăl lui Διόφαντος, probabil un *theoros* din Chios în Samothrace, în secolul II a.C. Μαγεδάτης este interpretarea greacă, eronată, a iranianului Bagadata. Cf. R. Schmitt, în E. Matthews, *supra*, n. 54, p. 140–143..

⁹¹ J. și L. Robert, *Fouilles d'Amyzon en Carie. I. Exploration, histoire, monnaies et inscriptions*, Paris, 1983, p. 113–118, nr.2; P. Briant, în *Bulletin d'Histoire Achéménide*, II (1997–200), Persika I, 2001, p. 178 sq.; S. Mitchell, *supra*, n. 65, p.155 sq. Un Bagadate, prinț din Persida, apare pe o monedă de pe la finele secolului III a.C. Vezi *British Museum, Catalogue, Arabia etc.*, pl. XXVIII, nr. 8.

⁹² Josephus Flavius, *BJ*, V, 13.

⁹³ M. Mayrhofer, *supra*, n. 47, 11.15.2 (p.282); R. Schmitt, *Persepolitianisches. III*, în *Zeitschrift für vergleichende Sprachforschung*, 86,1, 1972, p. 91; Idem, *supra*, n.4, p. 96. W. Dressler, *supra*, n. 4, p. 125, crede că evoluția antroponimului, ca „Allegro-Form”, a fost Bagadâta->Bgadâta->Gadâta. Vezi și dubiile lui J. Tavernier, *supra*, n. 7, 4.2.618 (p. 185): „Nevertheless other *Baga-names are never abbreviated”. P. Lecoq, *Les inscriptions de la Perse achéménide*, Paris, 1997, p. 277, crede că antroponimul Gadatas ar putea proveni fie din Baga-dâta, fie din *Gâ(v)-dâta, acesta din urmă având semnificația de “à qui a donné des bovins”. Dar P. Briant, *supra*, n.43, p 111, n. 17, a observat, pe bună dreptate, că Gâ(v)-dâta „n'a aucune parallèle connu et ne correspond pas à la transcription grecque normale de gav”.

antroponim, deoarece Syria și Palestina au fost timp de secole sub dominație persană, când numeroși iranieni s-au putut stabili acolo, influențând astfel antroponimia locală. În această ordine de idei, este bine de amintit numele de Hyrcanos, care provine de la Hyrcania, provincia iraniană aflată în sud-estul Mării Caspice, care a fost purtat de trei evrei importanți, anume fiul lui Tobias, care deținea un important depozit în tezaurul templului (2 *Macc* 3: 11), de marele preot și etnarnahul Ioan Hyrcanos I (135/4–104 a.C.) și de Hyrcanus al II-lea, marele preot dintre anii 76–67 și 63–40⁹⁴. Apoi că în timpul revoltei antiromane, pe vremea când la comanda armatei romane era Titus, Josephus Flavius, *BJ*, V,13,1, amintește de un Bagadates, bodyguardul lui Simon, al cărui părinte, Ananos, avea, foarte probabil, un nume elenizat, provenind din semiticul Anan, care, la rândul său, poate fi forma abreviată a lui Ananiah, antroponim bine cunoscut din scrierile veterotestamentare⁹⁵. Tot așa, pe o monedă din Samaria apare un Bagabatas, nume care a fost considerat de unii ca fiind o construcție formată din iranianul *baga-* și aramaicul *beyt*, având deci semnificația de „casa zeului”⁹⁶, sau, de alții, ca fiind mai curând o variantă a iranianului *Bagapata*, cunoscut din inscripțiile din fortificațiile Persepolisului, *PFT*,53:3, sub forma sa elamită *Bakabada*⁹⁷. În sfârșit, influența iraniană în onomastica aramaică se verifică pe o inscripție de pe un altar funerar din Rhodos, unde este menționat un syrian cu numele de Cyrus (Κῦρος Σύρος)⁹⁸.

ΓΑΔΑΤΗC. REMARKS OVER AN ANTHROPONYM ON A GRAFFITO FROM ROMULA

ABSTRACT

As a result of the archaeological research developed at the Roman settlement of Romula a fragment of a Roman pottery was discovered, which is nowadays preserved in the Museum of Caracal. Here the word ΓΑΔΑΤΗC was incised. D. Tudor considered it a Syrian anthroponym derived from the name of the god Gad, which lead to the formation of numerous Syro-Palmyrean anthroponyms. This opinion was shared by all those who, up to the time being, inserted this graffito in various epigraphic *corpora* of Dacia, considering it as further evidence of the Syrian presence in Roman Dacia. Yet, the supporters of such a viewpoint did not take into account all the available data which allows us to assert that Gadates is definitely an Iranian anthroponym attested on other sources as following: Xenophon's *Cyropaedia*, The *Letter of Darius to Gadatas*, the Elamite *Ka-da-da* inscription discovered in the Persepolis fortifications, a Greek inscription from Delos and another Greek inscription from Antiphellos in Lycia pertaining to the Roman period.

Xenophon's Gadatas and the one mentioned in the *Letter* provide the Iranian character of the anthroponym. Within the *Letter*, Darius specifically name Gadatas 'his slave'. We encounter this term in the Old Persian variant of the Behistun inscription as comprised in the collocation *mana bandaka*, meaning 'my subject' or 'my servant'. It exclusively refers to the highest ranked Iranian individuals in the proximity of the Great King. Gadatas anthroponym is probably a hypochoresis derived from Bagadata, a very widespread name in the pre-Islamic Iranian world, having the same meaning with the Greek Theodotos and the Slavic Bogdan, i.e. 'the Gift of God'.

We do not know precisely where Gatates of Romula came from. He could belong to Syria as well, where the Iranian anthroponyms were natural, as the land had been subjected to the Iranian rule for more than two centuries.

⁹⁴ Vezi *ABD*, vol 3, p. 71–76, s.v. *Hasmonean dynasty* (T. Rajak), și p. 353, s.v. *Hyrcanus* (S. T. Carroll). Hyrcanos I a construit cetatea Hyrcania, amintită de Josephus Flavius, *AJ*, XIII, 417; XV, 366; XVI,13, *BJ*, I, 364 și 664. Vezi și E. Netzer, *The architecture of Herod, the great builder* (Texts and studies in ancient judaism 117), Tübingen, 2006, p. 212.

⁹⁵ Cf. F. W. Schmidt, in *ABD*, vol. I, p. 223, s.v. *Anan* și *Ananiah*.

⁹⁶ Y. Meshorer și S. Quedar, *Samaritan coinage* (Publications of the Israel Numismatic Society. Numismatic Studies and Reserches, vol. IX, 1999), p. 17 sqq. P. Briant, *supra*, n. 43, p 119, n. 52, care atrage atenția asupra acestei monede, se întreabă dacă nu este vorba mai degrabă de numele iranian Bagapata, cunoscut din *PFT*, 53:5 sqq., sub forma sa elamită, Bakabada.

⁹⁷ P. Briant, *supra*, n. 43, p 119, n. 52.

⁹⁸ *IG*, XII/1. *Inscriptiones Rhodi, Chalces, Carpathi cum Saro, Casi*, ed. F. Hiller v. Gaertringen, Berlin, 1895, nr. 529. Despre prezența iraniană în Syria, în epoca persană, vezi M. F. Balsez, *supra*, n. 54, p. 154; B. Lyonnet, *La présence achéménide en Syrie du Nord-Est*, in P. Briant, R. Boucharlat (eds.), *L'archéologie de l'empire achéménide: nouvelles recherches* (Actes du colloque organisé au Collège de France par le „Réseau international d'études et de recherches achéménide”, 21–22 novembre 2003. Persika 6), Paris, 2005, p. 129–150.